

Яремчук І. М.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ОСНОВИ СТИЛІСТИЧНОГО СИНТАКСИСУ (В РАМКАХ КУРСУ «ПОРІВНЯЛЬНА СТИЛІСТИКА НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ»)

Анотація. У статті проаналізовано основи стилістичного синтаксису німецької та української мов у порівняльному аспекті із врахуванням лінгвостилістичних характеристик. Особлива увага звертається на типи речень німецької та української мов. Встановлено, що кожен тип речення визначається певними прагматичними функціями у стилях мовлення. Використання різних типів речень полегшує сприйняття змісту й опосередковано чинить вплив на адресата (реалізується прагматична функція впливу). Наведено та проаналізовано приклади.

Встановлено, що використання речень у стилістиці є стилістично-мотивованим. Звернено увагу на те, що стилістичний напрям використання риторичних запитань полягає у створенні образності, експресивності, в розкритті стилістично значущих аспектів змісту, на функціональній доцільності використання речень у стилістиці. Досліджено, що у синтаксисі практично всі елементи мають виразне навантаження, вони всі володіють формальною виразністю, виразністю самої структури, тому основу стилістичного значення становлять виразні можливості структурами. Синтаксичні виразні засоби є нормативними структурами, виразність яких визначається контекстом, а також синтаксичними структурами, що володіють певним, хоча і досить абстрактним, характером виразності.

Зазначено, що зміна синтаксичної структури, будови речень сприяє виразності тексту. Відповідно до такої зміни текст характеризується як експресивно насичений. Проаналізовано синтаксичні засоби: анафору, епіфору, апозіопезис, граматичний паралелізм, обрив думки, які є стилістично мотивованими. Наведено та проаналізовано приклади з української та німецької мов.

Зроблено висновок, що для німецької та української мов характерне використання таких стилістичних синтаксичних засобів, як: епіфоричний повтор, анафора, граматичний паралелізм, апозіопезис, обрив думки. Наведені приклади підкріплюють такий висновок. Усі досліджені синтаксичні засоби мають виразне навантаження та створюють експресивність мови, тому основу стилістичного значення становлять виразні можливості структури.

Ключові слова: аспект, виразність, експресивність, образність, порівняльна стилістика, синтаксис, текст.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку науки посилюється тенденція до вивчення тексту у різних аспектах. Відповідно, відбувається зміна методології наукового пізнання, структури знання, що невід'ємно пов'язано з трансформацією досліджуваного об'єкта. Це спричинило появу нових напрямів досліджень у сучасному мовознавстві, зокрема у таких галузях лінгвістики, як комунікативна, когнітивна та зіставна лінгвістика.

Порівняльно-стилістичні проблематики дослідження є нині досить актуальними у сучасній лінгвістиці. Термін «порівняльна (зіставна) стилістика» не є новим у лінгвістиці, проте трактування вважаємо досить неоднозначним. Мало вивченими є напрями дослідження порівняльної стилістики німецької та української мов. Робіт, у яких розглядався б стилістичний синтаксис у порівняльному аспекті, вкрай мало.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порівняльна (зіставна, контрастивна, конфронтативна) стилістика як лінгвістична дисципліна є відносно сучасною дисципліною і сформувалася у середині ХХ століття. Початки порівняльної стилістики французької та німецької мов спостерігаємо у працях швейцарського лінгвіста Ш. Баллі [1]. Елементи порівняльної стилістики наявні у фундаментальних працях інших учених: В. Гака, О. Єфимова, Л. Шпітцера, К. Фосслера, А. Мальбланка, М. Сулайманова.

Порівняльно-стилістичні проблеми мовних одиниць ґрунтовно досліджуються в напрацюваннях сучасної лінгвістичної науки, зокрема у працях таких учених, як І. Білодід, О. Дубенко, Л. Бублейник, В. Кононенко, М. Кочерган, В. Манакін, А. Левицький, С. Тимченко. Огляд праць висвітлює сучасний стан студій зіставної лінгвістики і свідчить про недостатню дослідженість основ стилістичного синтаксису у порівняльному аспекті.

У німецькій філології є чимало досліджень, присвячених порівняльній стилістиці: М. Doherty [2], М. Hennig [3], В. Sowinski [4], С. Nord [5], В. Spillner [6; 7]. У цих працях розглядалися частково основи стилістичного синтаксису.

Мета статті. Метою статті є дослідження основ стилістичного синтаксису німецької та української мов у порівняльному аспекті із врахуванням лінгвостилістичних характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Синтаксис (від грецьк. Syntaxis – побудова, порядок) – це основна частина, серце граматики будь-якої мови. «Саме у сфері синтаксису постає момент повідомлення і комунікації» (за О. Реформатським). Сфері синтаксису належать ті мовні одиниці, що безпосередньо виступають для спілкування людей, – речення і висловлення [8, с. 11]. Дослідження синтаксису з погляду стилістики має досить усталені традиції (В. Виноградов, С. Єрмоленко, А. Загнітко, О. Іванчикова, В. Жеребков, М. Брандес, Р. Гроссе, Д. Фаульзайт).

Натепер мовознавці розглядають широке коло питань цього напрямку дослідження, зокрема використання стилістичних фігур у художньому тексті (І. Завальнюк, Ю. Старовойт), функціонування окремих синтаксичних одиниць (О. Волобуєва О. Луценко), форми оповідності (С. Бирик, Р. Савчук, О. Скля-

ренко), синтаксичний план вираження ідіостилу письменника (Г. Звягіна, Л. Козловська, Н. Ладиняк, М. Лук'яненко), специфіку синтаксису прози певного літературного напрямку (І. Дегтярьова, Н. Кондратенко, І. Руміга) та ін. [9].

У германістиці також досліджуються стилістично-релевантні аспекти синтаксису: стилістичні типи і моделювання речень, порядок слів як стилістичний засіб, стилістично-мотивоване завершення предикативних рамок речення, сполучниковий та безсполучниковий зв'язок у реченні та ін. (Є. Тимченко, О. Новотни, Б. Зовінські, Г. Кюгн, Р. Гроссе).

Кожен тип речення визначається певними прагматичними функціями у стилях мовлення. Використання різних типів речень полегшує сприйняття змісту і опосередковано здійснює вплив на адресата (реалізується прагматична функція впливу). Під поняттям «прагматична функція» розуміємо прагматичне призначення в реальному, посвяченному житті [10, с. 14].

За метою висловлення речення поділяються на розповідні, питальні, вигуківі і спонукальні [11, с. 157]. Розповідні речення притаманні всім мовленнєвим ситуаціям, стилям і характеризують об'єктивно-констатуючу силу вираження: *Народженого до добра неважко навчити добру, – навчити, чи принатурити, чи привичаїти. Навчений, принатурений, привичаєний – се одне і теж* (Г. Сковорода). *Die Chinesische Mauer ist an ihrer nördlichsten Stelle beendet worden. Von Südosten und Südwesten wurde der Bau herangeführt und hier vereinigt* (Ф. Кафка).

Використання питальних речень у стилістиці є стилістично мотивованим. Питальні речення містять у собі питання, які спонукають співбесідника до відповіді. Залежно від характеру запитання розрізняють: власне-питальні речення, що передбачають обов'язкову відповідь (*Bist du schon fertig mit der Arbeit? – Ja*); невластне-питальні речення (риторичні), яким притаманне абсолютне стилістичне значення (*Willst du jetzt ruhig sein? Tu ne можеш помовчати?*).

Стилістичний напрям використання риторичних запитань полягає у створенні образності, експресивності, в розкритті стилістично значущих аспектів змісту, у функціональній доцільності його використання [12; 13].

У риторичних запитаннях проявляється емоційна експресивність. Наприклад, діалог між автором та читачем у притчі Є. Рота експлікований авторським прямим мовленням:

Bange Frage

Ein Mensch ungläubig und verrückt, / Dummdreist das Ewige verflucht. / Was aber wird ihm wohl begegnen, / muß er das Zeitliche einst segnen? [14].

У цій притчі діалог автора із читачем експліковано прямим мовленням автора у формі риторичного питання: *Was aber wird ihm wohl begegnen, / muß er das Zeitliche einst segnen?* Автор дає змогу читачеві замислитися над тим, чи зможе невіруюча і зла людина благословити Тимчасове (Земне), якщо вона проклинає Вічне.

В українській мові риторичні питання також є емоційно забарвленими та створюють непряму діалогічність автора і читача для вираження імпліцитного смислу тексту:

*Шопена вальс... Ну хто не грав його
Хто не слухав? На чийх устах
Не виникала усмішка примхлива,
В чийх очах не заблищала іскра
Напівкохання чи напівжурби
Від звуків тих кокетно-своєвольних,
Сумних, як вечір золотого дня,
Жагучих, як нескінчений цілунок?* (М. Рильський)

Спонукальні речення німецької та української мов можуть виражати різні волевиявлення: наказ, вимогу, заклик, побажання, пораду, дозвіл, заборону. До засобів вираження спонукальних речень належать: а) наказавий спосіб дієслова: *Mach mit bleib fit! Моя любове! Я перед тобою. Бери мене в свої блаженні сни. Лиш не зроби слухняною рабою, не ошукай і крил не обітни!*; б) неозначена форма дієслова: *Austehen! Rasieren! Стояти струнко! Мовчати!*; в) форми умовного способу, які виражають значення спонукування: *Dürfte ich Sie bitten...? Чи не могли б ви...?*

Розповідні, питальні і спонукальні речення можуть мати різний ступінь емоційного забарвлення. Одні з них вимовляються зі звичайною інтонацією й належать до емоційно нейтральних; інші – з підсиленою, напруженою й називаються окличними [15]: *Wie herrlich leuchtet Mir die Natur! Wie lacht die Flur! Якби ж я тільки знала!*

Часто трапляються у мові еліптичні (неповні) окличні речення: *Sicher! Pamyjme! Допоможіть!* Еліптичні речення є емоційно насиченими та експресивно забарвленими. Використання еліптичних конструкцій у мові пришвидшує темп мовлення та дає можливість читачеві домислити зміст.

У синтаксисі практично всі елементи мають виразне навантаження, вони всі володіють формальною виразністю, виразністю самої структури, тому основу стилістичного значення становлять виразні можливості структури. Синтаксичні виразні засоби є нормативними структурами, виразність яких визначається контекстом, а також синтаксичними структурами, що володіють певним, хоча і досить абстрактним, характером виразності [16, с. 97].

Зміна синтаксичної структури, будови речень сприяє виразності тексту. Відповідно до такої зміни текст характеризується як експресивно насичений. Наприклад, повтор слів у кінці речення (епіфору) виявляємо у притчі „Der Kleine König und die Sonne” Е. Гоернле:

„Aber ein kleines Kind begann zu lachen. Eine Rotte kleiner Kinder lachte. Die ganze Schar der kleinen Kinder lachte. Da lachten auch die Mütter, da lachten die Väter, da lachten die Greise, die Jungfrauen, die Burschen, die ältesten Großmütter. Alle lachten. Die Bäume lachten, die Tiere lachten, die kleinsten Gräser lachten”.

У наведеному прикладі епіфоричний повтор реалізується у повторенні кінцевого дієслова „lachte” у висловленнях. Використання повтору в цій притчі створює ефект експресивності. За рахунок епіфоричного повтору «створюється урочиста тональність і на основі цього епіфоричний повтор виступає як засіб гумору та сатири» [16, с. 104].

В українській мові часто автори використовують епіфору у текстах художньої літератури:

«...Вернітеся!» – «Не вернуться!» –

Заграло, сказало

Синє море. – Не вернуться,

Навіки пропали!» (Тарас Шевченко «До Основ'яненка»)

Повтор слів, словосполучень на початку речень (анафору) автори також використовують для експресивності тексту: *Wir gedenken* heute in Trauer aller Toten des Krieges und der Gewaltherrschaft. *Wir gedenken* insbesondere der sechs Millionen Juden. *Wir gedenken* aller Völker, die im Krieg gelitten haben.

Тільки тобою білий святиться світ,
тільки тобою повняться брості вів,
запарувала духом твоїм рілля,
тільки тобою тішитесь немовля.

Стилістично маркованим є граматичний паралелізм, що полягає в незмінному повторенні структури речення і/або граматичних форм слів. Наприклад: *Der Sohn konnte sich wieder auf keine Weise entscheiden; er meinte: sie scheine ihm gar zu glänzend, sie möge der Pracht zu sehr ergeben sein, sie möge viel verschwenden....* Автор використовує граматичний паралелізм з метою посилення у читача враження від прочитаного, щоб допомогти йому зрозуміти, на що хоче автор у тексті звернути увагу.

Прийом паралелізму найчастіше можна спостерегти у творах усної народної творчості:

Єсть же люди, що і мойї

Завидують долі,

Чи щаслива та билинка,

Що росте на полі?

Що на полі, що на пісках,

Без роси, на сонці?

Тяжко жити без милого

І в своїй сторони!

У синтаксисі важливе місце посідає апозіопезис, що характеризується раптовим обривом думки у середині висловлення або не доведення її до кінця [16, с. 100]. У тексті притчі Г.Е. Лессінга „Das Geheimnis” виявляємо апозіопезис. Причиною використання цього синтаксичного засобу у притчі є зображення хвилювання юнака, коли його охоплюють почуття і заважають концентрації думки: *„Ach Herr, mit Seinem scharfen Fragen... / ich wüßte wohl noch was” / „Nu? Nur heraus!” Ja das, / Herr Pater, kann ich Ihm bei meiner Treu nicht sagen. Za ваш став я пробував сперечатись, але...*

Обрив думки слугує для акцентування неочікуваної зміни стану. Автор притчі спрямовує увагу читача на важливість описаних подій, але водночас змушує його поміркувати над питанням.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Отже, для німецької та української мов характерним є використання таких стилістичних синтаксичних засобів, як: епіфоричний повтор, анафора, граматичний паралелізм, апозіопезис (обрив думки). Наведені приклади підкріплюють такий висновок. Усі досліджені синтаксичні засоби мають виразне навантаження та створюють експресивність мови, тому основу стилістичного значення становлять виразні можливості структури.

Література:

1. Балли Ш. Французская лингвистика. Москва : Изд-во иностр. лит-ры, 1961. 394 с.
2. Doherty M. Prinzipien und Parameter als Grundlagen einer allgemeinen Theorie der vergleichenden Stilistik. Stilfragen. Berlin, 1995. S. 181–197.
3. Hennig M. Tempus und Temporalität im Textsortenvergleich. Anregungen für Lehrbuchautoren der Mittelstufe. InfoDaf 2000, H. 27/1. S.41–46.
4. Sowinski B. Stilistik. Stiltheorien und Stilanalysen. 2. Aufl. Stuttgart, Weimar, 1999. 248 s.
5. Nord C. Textanalyse und Übersetzen : theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. 3. A. Heidelberg : Gross, 1995. 284 s.
6. Spillner B. Kontrastive Linguistik und Landeskunde : in Herbert Christ/Hans-Eberhard Piepho. Limburg, 1977 S. 325–327.
7. Spillner B. Zur kontrastiven Analyse von Fachtexten am Beispiel der Syntax von Wetterberichten in Fachsprache und Fachliteratur. *Lili. Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik.* 1983, Vol. 13, Num 51–52, S. 110–123.

8. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Вид. 2-е, виправл. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.
9. Калашник Ю.І. Особливості стилістичного синтаксису повісті Миколи Вінграновського «У глибині дощів». URL: file:///C:/Users/Asus/Downloads/5613%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-11588-1-10 20160421.pdf.
10. Померанцева Е.В. О русском фольклоре. Москва, 1977. 120 с.
11. Riesel E. Deutsche Stilisti : учебник для студентов институтов и факультетов иностранных языков. Москва : Высшая школа, 1975. 315 с.
12. Пархоменко А.Ф. Коммуникативно-стилистические аспекты риторического вопроса. *Вестник Киевского университета.* 1987. Вып. 21. С. 40–42.
13. Gresillon A. Zum linguistischen Status rhetorischer Fragen. *Zeitschrift für germanistische Linguistik.* 1980. Heft 8. S. 273–289.
14. Roth E. Sämtliche Menschen. Ein Mensch. Mensch und Unmensch. Der letzte Mensch. Carl Hanser Verlag, 2001. S. 173.
15. Типи речень. URL: https://pidru4niki.com/1880041340571/dokumentoznavstvo/tipi_rechen (дата звернення: 20.12.2021).
16. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков) : учебник. Москва : Высшая школа, 1983. 272 с.

Yaremchuk I. Fundamentals of stylistic syntax (within the course “Comparative stylistics of German and Ukrainian languages”)

Summary. The article analyzes the basics of stylistic syntax of German and Ukrainian languages in a comparative aspect, taking into account their linguistic and stylistic characteristics. Particular attention is paid to the types of sentences in German and Ukrainian. It is established that each type of sentence is determined by certain pragmatic functions in speech styles. The use of different types of sentences facilitates the perception of the content and indirectly affects the recipient (the pragmatic function of influence is realized). Examples are given and analyzed. It is established that the use of sentences in stylistics is stylistically motivated. Attention is drawn to the fact that the stylistic intent of rhetorical questions is to create imagery, expressiveness, to reveal stylistically significant aspects of content, the functional feasibility of using sentences in stylistics. It is established that in syntax almost all elements have a distinct load, they all have a formal expressiveness, the expressiveness of the structure itself, so the basis of stylistic meaning lies in the expressive possibilities of the structure. Syntactic expressive means are normative structures whose expressiveness is determined by the context, as well as syntactic structures that have a certain, albeit rather abstract, nature of expressiveness.

It is noted that the change of syntactic structure and type of sentence contributes to the expressiveness of the text. According to this change, the text is characterized by expressive saturation. Syntactic means are analyzed, namely: anaphora, epiphora, apyopesis, grammatical parallelism and narrative interruption, which are stylistically motivated. Examples from Ukrainian and German are given and analyzed.

It is concluded that the German and Ukrainian languages are characterized by the use of the following stylistic syntactic means: epiphoric repetition, anaphora, grammatical parallelism, apyopesis, and narrative interruption. The following examples support this conclusion. All researched syntactic means have a distinct load and create expressiveness of language, so the basis of stylistic meaning are expressive possibilities of structure.

Key words: aspect, expression, expressiveness, imagery, comparative stylistics, syntax, text.